

Pesty Frigyes és a honismeret

Hányatott életút adatott meg, a Temesváron született Pesty Frigyesnek. Mint kora annyi becsületes tudósa, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc utáni megtorlásokat, fizikai kínzásokat sem kerülhette el. 1850-től azonban a Kereskedelmi és Iparkamara titkáráként, 1864 augusztusáig az ország fejletlen kereskedelem- és iparügyét jól szemügyre vehette. Nem véletlen, hogy szűkebb pátriájában, 1857-től megszervezte a Temesi Gazdasági Egyletet, 1858-ban pedig alaposan megismerte a krassóvármegyei és határvidéki bányavárosokat. Valószínű, hogy már ekkor felfigyelt a helynevek fontosságára, amit két cikke is jelzett 1857, majd 1858-ban a Magyar Sajtó hasábjain.¹ 1858–1861-ig a délkelet-magyarországi egyetlen magyar nyelvű lapot, a Delejtű-t adta ki saját szerkesztésében. Ez a lap számolt be rendszeresen Temesvár és környéke gazdasági-kulturális életéről. Itt említik pl. először a Bega csatorna mellett megtelepedő bolgárkertészeket, akik piacos termékeikkel, egyszerű életvitelükkel, olcsó munkaerejükkel óriási gazdasági konkurenciát jelentettek a német és a magyar kertészeknek. Itt említették először a tojásgyümölcsöt, mint amit a bolgár kertészek terjesztettek el. Ebben az időszakban Pesty Frigyes a magyar borok összehasonlításáról is írt egy kolozsvári lapba 1852-ben,² a magyarországi kenderiparról a Pesti Naplóba,³ majd a bánási, krassó–szörényi, temesi, torontáli dohánytermelésről 1858-ban.⁴ Mindez a történész, a helytörténet iránt fogékony fiatalember érdeklődését mutatja, de egyben a szűk lehetőséget a lassan konszolidálódó, a kiegyezés felé haladó, de a bécsi besűgőktől még figyelt egykori szabadságharcos lehetőségeiről. Ez az az időszak, amikor az egykori fegyverforgatók között egyre inkább az a meggyőződés terjedt el, hogy ekkorra már a toll a legjobb és legeredményesebb fegyver a demokráciáért, a haza fellendítése ügyéért.

Pesty a Delejmű című lapjában a dél-magyarországi táj- és népleírásokat is ilyen megfontolásból jelentette meg. 1855-ben szülővárosáról, Temesvárról írt,⁵ majd Kizdáról,⁶ Bajáról,⁷ a torontáli Perjánosról.⁸ A Kereskedelmi és Iparkamara titkáráként olyan speciális gazdaságtörténeti szempontú cikket is közzétehetett, mint pl. az 1858-ban megjelent: Statisztikai adatok Temesvár fogyasztásáról.⁹

Foglalkozása révén egy nagyobb országrész, tájegység mindennapi élete, problémája ismertetése mellett lassan a történetével, a helynevek gyűjtésének fontosságával is szembekeverült. Tevékenysége ismételten nemtetszést keltett Bécsben. Valószínű, a Rákóczi induló eredetéről közölt, Delejtű-beli 1860-ban megjelent kétoldalas írására is felfigyeltek az éber bécsi spiclik. (Delejtű 1860. 42–43.) 1860. szeptember 20-án ismételten elfogták és a josefstadi vár foglya lett, ahonnan csak az októberi diploma után szabadulhatott.

Tudományos munkája ezért megszakadt, de hamarosan, 1861-ben majdnem Temesvár polgármestere lett, majd országgyűlési képviselőként már az általa jól ismert délkeleti térség ügyeit terjesztette a parlament elé. 1861. június 10-én akadémiai székfoglalóját tartotta meg.¹⁰ 1862-ben is azonban még a Kereskedelmi Kamara és az Osztrák Állami Vasutak hivatalos

¹ Magyar Sajtó. 1857. 244. sz., 1858. 3. sz.

² Hetilap 1852. 1. sz.

³ Pesti Napló 1856. 2085. sz., 2087. sz. A kádban áztatásról és a téli szárításról.

⁴ Kolozsvári Közlöny 1858. 22.

⁵ Magyar Sajtó 1855. 148. sz.

⁶ Delejtű 1859. 187. sz.

⁷ Delejtű 1859. 315.

⁸ Delejtű 1859. 59.

⁹ Delejtű 1858. 120.

¹⁰ A templáriusok Magyarországon. 1861. 30–153. (Magyar Akadémiai Értesítő. A Philosophiai, Történelmi és Történettudományi Osztály Közleményei)

küldöttje volt a londoni világiállításán, miközben figyelme egyre inkább a földrajzi nevek összegyűjtése, értelmezése, ill. értékelése irányába fordult. Több publikációja jelent meg ebből a népes témakörből, ami lassan egyéb történeti kérdések felé fordította érdeklődését.¹¹ Munkássága révén ismertté vált, a Vasárnapi Újság című országosan ismert lap 1865-ben arcképével be is mutatta, elismerően írva róla.¹²

A történeti munkássága egyre jobban kiteljesedett, ahogy a kiegyezés a politikai életben érezhető kedvező hatását. 1867-ben, hatalmas anyaggyűjtés eredményeként jelent meg „A perdöntő bajvívások története” című munkája, amely az Értekezések a Történettudomány Oszt. köréből II. tagjaként jelent meg. Több nagyértékű, közjogi kérdés tisztázását is elvégezte a folyamatosan megjelenő értekezéseiben.¹³ 1914-ben, az ő hagyatékából jelent meg Ortway Tivadar: Temes vármegye és Temes város története a legrégibb időkől a jelenkorig című munkája.

A történeti néprajz, az anyagi kultúra, a folklór, a népi társadalom kutatója ugyanúgy, mint az agrártörténet kutatója számos részadatot, összegezhető adatsoportot találhat Pesty Frigyes munkáiban, kéziratban maradt hatalmas földrajzi gyűjteményében. Adatai ugyanis biztos és kiterjedt gyűjtésen alapultak. A XIX. század második felében, az 1864-es években, akkor történt az adatfelvételezés, amikor a nagy társadalmi gazdasági - néprajzi változások még alig indultak el, nem következtek be. Bár a tagosítás, az úrbéri törvények stb. érvénybe léptek számos páttenssel együtt, a filoxéra – mint gazdasági-társadalmi erőt és elszegényedést, elvándorlást okozó szőlőkárttevő a borvidékeken – még nem lépett fel óriási károsításával. Így az ország szőlőterületéről – mint más művelési ágakról is, – kézzelfogható, jól értékelhető adatokat kapunk. Pl. a devecei hegybíró Pestynek a kérdőívére azt válaszolta vissza: „Galja dűllő dombos hajdanában szőlő lehetett az öregek emlékezése szerint.” Kisjenő szőlőhegyéről a Somló oldalából pl. azt írták, hogy a hegyi kápolna 1852-ben épült.¹⁴ Tehát a népi vallásosság helyi szőlőhegyi építményéről is közöltek fontos híradást. Az összeírások azonban egy-egy híres termék, jellegzetes terményről, a gazdálkodás feltételeiről is hírt adtak. A földrajzi nevek esetleges magyarázatával, a dűllők elhelyezkedésével, egymásmellettiségével, a határbeli helyével a határhasználatra, a gazdasági épületekre, a tájra-, a tájalkotó elemekre is utalnak, a gazdálkodás, a régi foglalkozások mellett, valamint a művelési ágak arányának a gazdálkodás változásának megfelelően, vagy éppen a történeti határrészek - nevek folklór elemzésének lehetőségét is adva.

Az 1877-ben MTA rendes tagságát elnyerő Pesty Frigyes munkásságát, de főleg a kéziratban maradt helynévtárát, amelyet az ÖZK Kézirattára őriz, újból felfedezve, főleg megyei, kisebb régiók adatait publikálva a tudomány igyekszik ma közzétenni, értékelni és közkinccsá teszi.¹⁵

Csoma Zsigmond

¹¹ A helyiratok érdekében. Vasárnapi Újság 1863. 49., Hazánk helynévtára ügyében. Pesti Napló 1864. 53. sz. 254. sz. Elsüllyedt falvak a Fertő mentén. Vasárnapi Újság 1865. 17–18., Csicsóvára romjai. Vasárnapi Újság 1866. 35., Kerlés (Szolnok–Doboka m.) Századok. 1868. 111., Szeben. Századok 1868. 114., A Századokban ismerteti Kanitz F. Serbien c. történeti-néprajzi utazásainak leírását, 1859–1868 között. Századok. 1868. 494.

¹² Vasárnapi Újság 1865. 168–170.

¹³ 1868-ban: A temesi bánság elnevezésének jogosulatlansága

1870-ben: A világtörténelem napjai I–II.

1876-ban: Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek

1877-ben: Brankovics György rác despota birtokviszonyai Magyarországon

1878-ban: Helynevek, s történelem, A szörényi bánság és Szörény vármegye története I–III. Bp.

1880-ban: A szörényi bánság., Az eltűnt vármegyék I–II. Bp.

1882-ben: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis és titája Knauz Nándorral, Thaly Kálmánnal az I. kötetről

1882-ben: A magyarországi várspánságok története különösen a XIII. században. Bp.

1882-ben: Die Entstehung Croatiens

1885-ben: Száz politikai és történeti levél Horvátországról. Bp.

1888-ban: Magyarország helynevei, történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben I.

¹⁴ Csoma Zsigmond 1993. Uradalmi és jobbágy-paraszti szőlő-bortermelés Somlón. (Termeléstörténeti-történeti-ökológiai tájmonográfia) 19. Debrecen. In: Studia Folkloristica et Ethnographica 35.

¹⁵ Pl. Hoffmann István–Kis Tamás: 1996. Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából. 1864. I. Bihar vármegye. Debrecen.